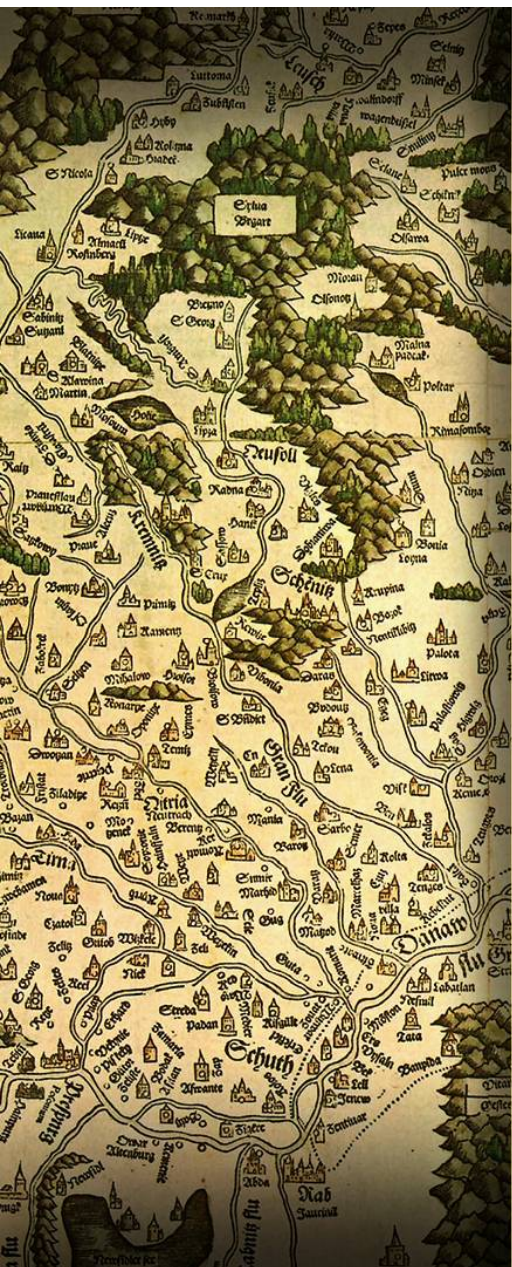

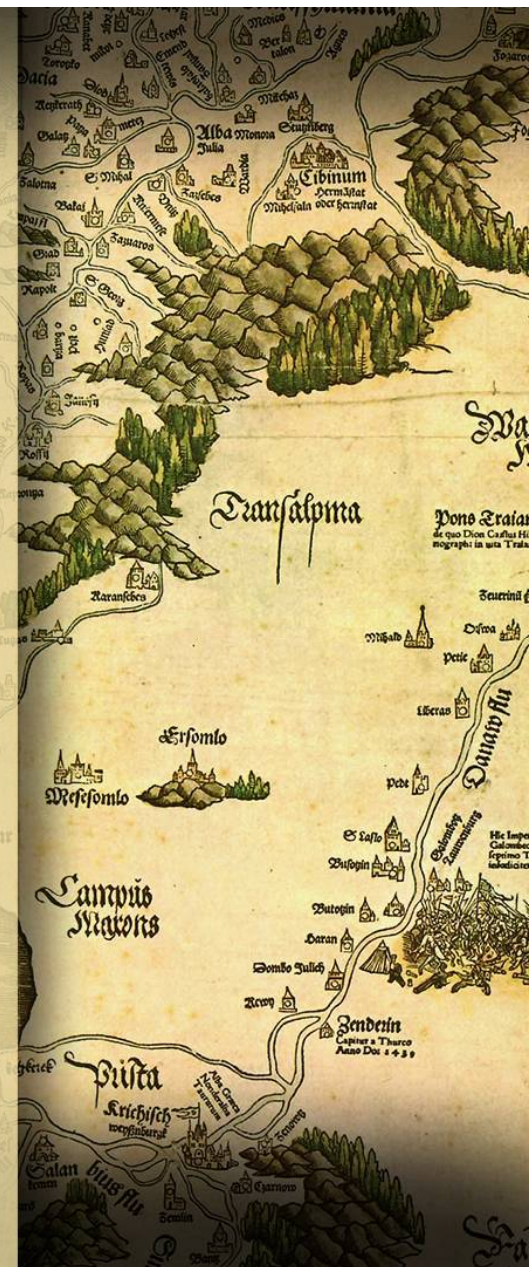

Kovács Éva

*Földrajzi köznevet tartalmazó
településnevek a régiségben*

*A nyelvtörténeti kutatások újabb
eredményei XIII.*

Szeged, 2025. november 7.

Sajátosságviszonyt kifejező településnevek

1. humán környezetre utaló településnevek

pl. személynévi, törzsnévi, népnévi, foglalkozásnévi stb. (pl. *Peterd*, *Németfalu*, *Lovász* stb.)

2. épített környezetre, emberi tevékenységre utaló településnevek

pl. lakóépületre, bányákra, vásártartásra stb. utalás (pl. *Fehéregyház*, *Újvásár*, *Nagybánya* stb.)

3. természeti környezetre utaló településnevek

- a. lokális viszonyra utalás
- b. általános földrajzi viszonyra utalás

Vizsgált korpusz

- KMHsz.
- Gy. 1–4.
- HA. 1–4.
- Cs. 1–5.
- NÉMETH PÉTER Szabolcs (1997) és Szatmár (2008) vármegye
- KOCÁN BÉLA Ugocsa vármegye (2017)
- KENYHERCZ RÓBERT Szepes vármegyei kéziratok adattárát
- BOROVSKY SAMU Magyarország vármegyéiről készített monográfiái (Pozsony, Somogy, Temes, Torontál, Vas és a Zemplén vármegyei kötetek)
- MÁLYUSZ ELEMÉR Turóc vármegye kialakulása (1922/2014)

➔ 2193 korai ómagyar kori adatból álló névállomány

Természeti környezetre utaló településnevek

Természeti környezetre utalás:

- **Közzsói elemekkel (58%):** pl.
 - növénynevek (pl. *Nyír, Árpás, Szilvaegyház* stb.)
 - állatnevek (pl. *Szamár, Báránd, Farkasfalva* stb.)
 - földrajzi köznevek stb.
- **Tulajdonnevekkel (42%):** pl.
 - víznevek (pl. *Lekence, Fehértó, Szamosfalva* stb.)
 - domborzati nevek (pl. *Pilis, Feketehegy, Szihalombuda* stb.)
 - erdőnevek (pl. *Feketeerdő, Kiserdőtelek* stb.) stb.

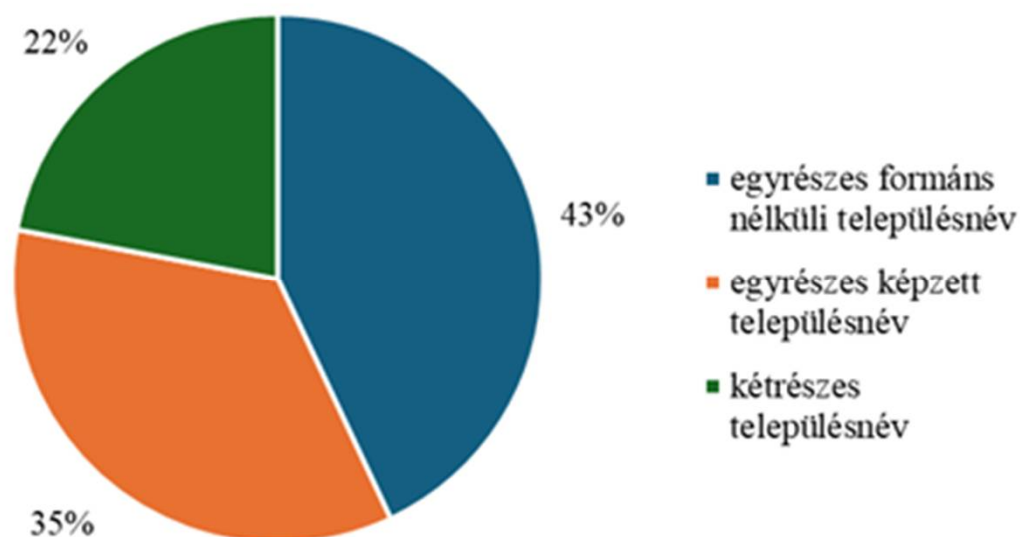
Földrajzi köznévi eredetű településnevek

Korábbi kutatások: pl.

- HOFFMANN ISTVÁN (1993)
- BÁRCZI GÉZA (1958)
- RESZEGI KATALIN (2009)
- BÁBA BARBARA (2011)

Földrajzi köznévi eredetű településnév (15%) Szerkezeti típusok

pl. *Erdő* < *erdő*

pl. *Halmos* < *halom* + *-s*

pl. *Sárvár*, *Mezőkesző*

1. Formáns nélküli egyrészes településnevek földrajzi köznév > településnév (43%)

1. Vízrajzi köznévből:

Árok: 1301: *Aruk*, p. (Gy. 3: 67, Heves vm.),

Láp: 1260: *Lap* (Kocán 2017: 92, Ugocsa vm.),

Fertő: 1265: *Ferteu*, v. (Cs. 3: 608, Sopron vm.),

Sár: 1. 1261/1271: *Saar*, p. (Gy. 3: 130, Heves vm.), 2. 1325/1347: *Saar* (Gy. 3: 130, Heves vm.), 3. [1237–40]: *Sar*, v. (Gy. 3: 450, Komárom vm.) stb.

2. Kiemelkedésekkel kapcsolatba hozható földrajzi köznévből:

Halom: 1. +?1061/1272//1390: *Holm* (Gy. 2: 323, 424, Fejér vm.), 2. +1093[1325 k.]//1399: *Holm* (Gy. 2: 424, Fejér vm.), 3. 1323/324: *Holm* (Gy. 4: 520, Pest vm.),

Hegy: 1. 1221/1550: *Hegy*, v. (KMHSz. 1: 126, Békés), 2. [1350 k.]: *Hyg*, p. (KMHSz. 1: 126, Bereg), 3. 1239: *Hegvi* (BOROVSKY, Pozsony, 69, Pozsony vm.) stb.

Ság (vö. *seg* ~ *ség* ~ *ság* 'halom, domb, erdős magaslat', HEFTY 1911: 274, 306, KÁLMÁN 1989: 145): 1. [1268–9]: *Saag*, v. (Gy. 2: 401, Fejér vm.), 2. 1216 Pp./1225k.: *Saag* v., (Gy. 2: 622, Győr vm.), 3. 1235/XV.: *Sag* (Gy. 3: 236, Hont vm.) stb.

1. Formáns nélküli egyrészes településnevek földrajzi köznév > településnév (43%)

3. Határneveket alkotó erdőre, mezőre utaló, formáns nélküli földrajzi köznevekből:

Erdő: 1. 1221/1550: *Erdei* (KMHSz. 1: 92, Abaúj vm.), 2. 1243/1335/XVII.: *Erdő* (Gy. 2: 482, Gömör vm.), 3. 1215/1550: *Erdev* (Gy. 3: 90, Heves vm.), [1270–72]: *Erdeu*, v. (Gy. 4: 201, 203, Nagysziget),

Eresztvény: 1298: *Ereztuen*, v. (Cs. 2: 308, Valkó vm.),

Kerek: 1. 1214/1550: *Kerecu*, v. (KMHSz. 1: 150, Bihar vm.), 2. 1284: *Kerek* (KMHSz. 1: 150, Bihar vm.), 3. *1324: *Kerek* (Gy. 2: 168, erdélyi Fehér vm.), 4. 1349: *Kerek*, p. (Cs. 2: 45, Temes vm.),

Láz (vö. 'erdei tisztás, irtás, hegyi legelő', FknT. 226): 1. 1289/1291: *Laaz*, v. (KMHSz. 1: 172, Baranya vm.), 2. 1255/1300 k.: *Laz*, p. (KMHSz. 1: 172, Bihar vm.), 3. 1320: *Laz* (Cs. 1: 302, Sáros vm.), 4.

1333: *Laaz* (Cs. 2: 625, Somogy vm.), 5. 1337: *Laaz* (Cs.1: 390, 394, Ung vm.) stb.

Rét: 1342/1343: *Reth* (KENYHERCZ é.n., Szepes vm.) stb.

1. Formáns nélküli egyrészes településnevek földrajzi köznév > településnév

! Átmenetiség:

ér vízrajzi köznév > természeti név (1295: *Eer*, palus, Bihar vm., KMHSz. 1: 92) >
településnév (pl.*1214/1550: *Her*, pr., Bihar vm., KMHSz. 1: 92)

2. Egyrésztes képzett településnév (35%)

-i képző (38%):

Berki: 1. 1228: *Berky* (Gy. 4: 566, Pest vm.), 2. 1229: *Berky* (Cs. 2: 593, Somogy vm.),

Halmi: 1215/1805: *Halmy* ~ *Holmy* (KOCÁN 2017: 91, Ugocsa vm.),

Hegyi: 1220: *Hegi* ~ *Hegy* (Cs. 1: 349, Zemplén vm.),

Homoki: 1274: *Humuky*, pr. (Cs. 3: 611, Sopron vm.),

Réti: 1. 1332: *Rety*, p. ~ *Rethy*, p. (KMHsz. 1: 232, Borsod vm.), 2. [1330 u.]>1412: *Rethy*, p. (Gy. 2: 401, Fejér vm.) stb.

-s képző (33%):

Árkos: 1. 1330: *Arkus* (Gy. 2: 131, erdélyi Fehér vm.), 2. 1336/1338: *Arcus* (NÉMETH 1997: 25, Szabolcs vm.)

Erdős: 1243/1335: *Erdes*, p. (Gy. 2: 482, Gömör vm.),

Gyepes: 1274: *Gyepus*, t. (Cs. 3: 57, Zala vm.),

Sáros: 1. 1266: *Sarus*, t. (KMHsz. 1: 238, Csongrád vm.), 2. 1275/1410: *Sarus* (Gy. 2: 533, Gömör vm.), 3. 1322: *Sarus* (Gy. 3: 559, Küküllő vm.), 4. 1345: *Sarus* (Cs. 1: 287, Sáros vm.) stb.

2. Egyrészes képzett településnév (35%)

-d képző (25%):

Érd: 1. + 1263/324/580: *Eerd*, p. (Gy. 3: 374, Kolozs vm.), 2. [1243]: *Erdu*, v. (Gy. 4: 570, Pest vm.),

Erdőd: 1. 1221/1550: *Erded* (KMHSz. 1: 92, Abaúj vm.), 2. 1316: *Erdeud*, p. (NÉMETH 1997: 71, Szabolcs vm.), 3. 1215/1550: *Herdeud* (NÉMETH 2008: 78–79, Szatmár vm.), 4. 1264/1291: *Erdeud* (NÉMETH 2008: 78–79, Szatmár vm.), 5. 1173–1196: *Erdeud* (Cs. 2: 282, Valkó vm.),

Fertőd: 1234: *Ferteud*, v. (Cs. 3: 608, Sopron vm.) stb.

-sd/-st képzőbokor:

Árkosd: 1299: *Arcusd* [*Arkusd*] (NÉMETH 1997: 25, Szabolcs vm.),

Berkesd: +1015/+1158//1403/PR.: *Berkust*, v. (KMHSz. 1: 54, Baranya vm.),

Sárosd: 1342: *Sarusd* (Gy. 2: 402, Fejér vm.)

-j képző: Halmaj: 1. 1234/1243: *Holmoy* (KMHSz. 1: 121, Abaúj vm.), 2. 1234/1243: *Holmoy*, t. (Gy. 3: 98, Heves vm.), 3. 1248/1402/1483: *Holmoy* (Gy. 3: 98, Heves vm.)

-gy képző: Debregy: 1255: *Debregy* (KMHSz. 1: 81, Abaúj vm.)

-cs képző: Ercsi: 1233: *Hercz* [*Ercz*] (Gy. 2: 361, Fejér vm.)

3. Kétrészes nevek (22%)

1. Elsődleges településnevek:

földrajzi köznév + 'település' jelentésű földrajzi köznév (52%):

Hegyfalu: 1337: *Hegfalu* ~ *Hygfalu* (Cs. 2: 754, Vas vm.),

Rétifalu: 1289/1374: *Retyfolu*, p. (KMHSz. 1: 232, Baranya vm.),

Sárostelek: 1293/1401: *Sarustelek*, t. (Gy. 2: 201, erdélyi Fehér vm.),

Sárvár: 1. [1285–1300]: *Sar var* (KMHSz. 1: 238, Abaúj vm.), 2. 1345: *Sarwar*, p. (Gy. 2: 86, Doboka vm.),

3. 1341: *Sarwar*, castr. (Cs. 2: 791, Vas vm.),

Szántótelek: 1337: *Zantotelwk*, p. (NÉMETH 1997: 172, Szabolcs vm.) stb.

2. Másodlagos településnevek:

földrajzi köznév + településnév (48%):

Mezőbábolna: [1280 k.]: *Mezeu Babuna*, t. (KMHSz. 1: 187, Borsod vm.),

Mezőharsány: 1261/1271: *Mezeuharsan* (Gy. 3: 42, 98, Heves vm.),

Mezőkesző: 1294/1295: *Mezeukezeu*, v. (Gy. 4: 407, Nyitra vm.),

Mezőpetri: 1316: *Mezeupetri*, p. (NÉMETH 2008: 186, Szatmár vm.),

Révkanizsa: 1332/1572: *Reu Kanysa* (KMHSz. 1: 232, Csanád vm.)

Vízgyala: 1349: *Vízygyala* (KMHSz. 1: 301, Bács vm.) stb.

Kronológiai jellemzők

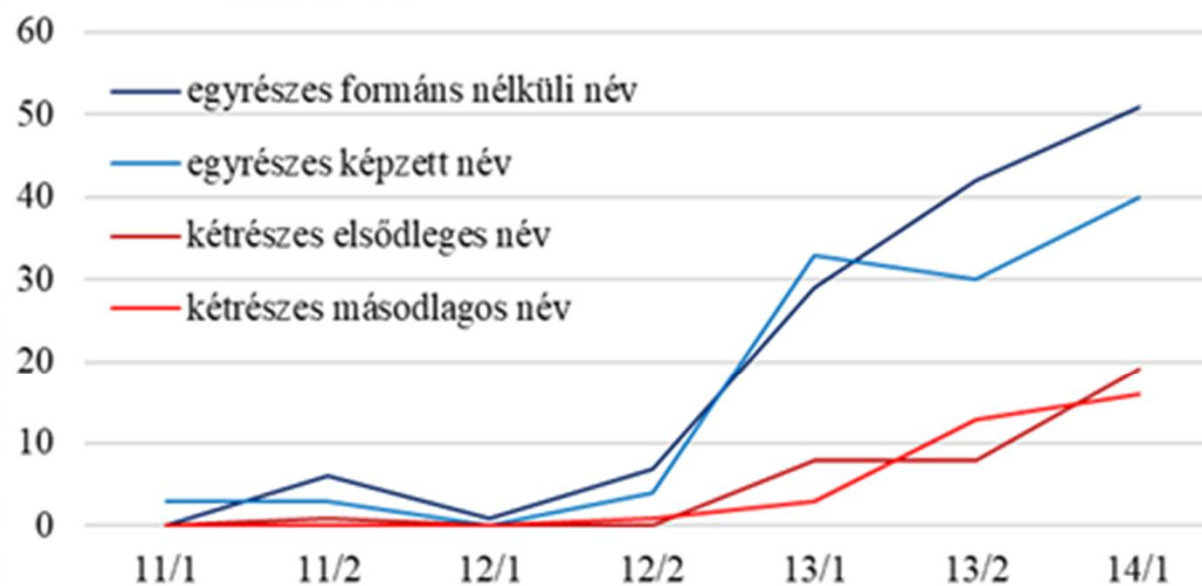
Relatív kronológia módszere:

„az egyes névtípusok relatív (egymáshoz viszonyított) kronológiáját nagyobb névmennyiség esetén **az első előfordulások** is megbízhatóan kirajzolják” (RÁCZ A. 2016b: 104).

sikeres alkalmazása:

- **a társadalmi csoportnevekből** (a nép-, törzs- és foglalkozásnevekből) alakult településnevek vizsgálata (RÁCZ A. 2016a), illetve specifikusan a népnévvel alakult településnevek különböző szerkezeti típusainak vizsgálata (RÁCZ A. 2016b)
- **a személynévi eredetű helynevek** vizsgálata (TÓTH V. 2017).
- **a természeti környezetre utaló településnevek egyes típusainak** vizsgálata (KOVÁCS É. 2020)

Földrajzi köznévi eredetű településnevek szerkezeti típusainak relatív kronológiája

Földrajzi köznevek gyakorisági megoszlása

- 319 településnévben **50 különböző földrajzi köznév** szerepel
- egy növénynévre jutó átlagos helynévi gyakoriság mutatója **6,4 helynév/föld. kn.**
- egyes földrajzi köznevek **megterheltsége** azonban igen eltérő

-Nagy megterheltségű földrajzi köznevek:

sár (34), **seg ~ ség ~ ság** 'halom, domb, erdős magaslat' (TESz.) (24), **szék ~ szik** 'időszakos vízállás; esőtlen nyarakon kiszáradó tó; mocsár, mocsaras hely' (TESz.) (21), **mező** (20), **árok** (15), **erdő** (13), **halom** (12), **ér** (10), **kerek** 'erdő' (TESz.) (10)

-Viszonylag gyakran előfordulók: **hegy** (9), a **sziget** (8), a **szurdok** (8), a **berek** (7), a **láz** 'erdei tisztás, irtás, hegyi legelő' (FKnT.) (7), a **rét** (7), a **tó** (6), a **szeg** 'sarok, szeglet, kiszögellés' (TESz.) (6), a **mocsolya** 'zavaros vizű állóvíz' (FKnT.) (5), a **patak** (5).

-Ritka településnév-alkotó földrajzi köznevek:

föveny, **mocsár**, **rév** (4–4), **ferő**, **gyűr ~ győr** 'domb, bucka; domboldal' (FKnT.), **homok**, **kút**, **telek** (3–3), **debrő** 'széles, kiterült, lapos fenekű völgy' (FNESz.), **gát**, **láp**, **liget**, **víz** (2–2), **eresztvény**, **fok**, **gyep**, **haraszt**, **morotva**, **pázsit**, **szántó** (1–1) stb.

Köszönöm a figyelmet!